

reflecta lumea, începând cu datele genealogice esențiale, cu relevarea personalităților, cu etalarea situației proprietăților și cu recuperarea traseului mișcării lor, până la senzori de detaliu, precum informațiile și considerațiile antroponimice sau chiar cele legate de calitatea hârtiilor (suporturilor) care înmagazinează informația.

Remus Câmpeanu

DOI: 10.59277/AIIGB/2024.63.28

Mircea MĂRAN, *Românii din banatul sârbesc la 1848–1849*, Colecția „Biografii istorice transilvane”, tomul XIX, Argonaut Publishing, Cluj-Napoca, 2023, 246 p.

Despre 1848 la români s-au scris „fluvii” de pagini și cărți. Totuși, istoriografia noastră a ignorat până de curând pete albe, ca Bucovina și Basarabia (locuite de o majoritate demografică românească), ori Banatul sârbesc de azi (un teritoriu care nu s-a aflat niciodată în granițele statului român, cu istorie pașoptistă românească cvasinecunoscută. Azi se desființează una dintre petele albe prin cartea lui Mircea Măran, prima încercare reușită de monografiere a participării românilor locuitori în Banatul Sârbesc la revoluția pașoptistă.

Această premieră istoriografică românească e cu atât mai valoroasă și mai bine-venită, cu cât se bazează nu doar pe surse secundare fragmentare, ci mai ales pe izvoare primare inedite din spațiul lingvistic sârbesc. Sursele primare, descoperite în Arhivele Istorice din Panciova, transcrise și traduse de autorul volumului, până în prezent nu au fost citate nici în istoriografia română, nici în cea sârbă. Documentele pașoptiste inedite în română și sârbă, precum și articolele din gazeta belgrădeană „Србске новине” (Ziarul sârbesc) aduc plusvaloare prin editarea lor critică în anexele documentare ale cărții.

Din punct de vedere al istoriei evenimentiale și al cronologiei revoluției românești pe meleagurile bănățene, Mircea Măran prezintă momente complet necunoscute și situații cvasinecunoscute cititorului român de istorie, așa cum au fost: evenimentele de la Kikinda (24 aprilie 1848); adunarea de la Țrepaia (15–16 aprilie 1848), cu participarea grănicerilor români și sârbi din Regimentul Germano-Bănățean cu sediul la Panciova și cu elaborarea unui program în 28 de puncte; participații români la Adunarea din Luna Mai (*Majska skupština*, 1848) de la Sremski Karlovci (Carloviț, Karlowitz); marea adunare a românilor din Banat de la Lugoj (15/27 iunie 1848).

În cartea sa, Mircea Măran arată că „poziția și rolul românilor bănățeni” în timpul revoluției și al războiului civil din Serbia au fost duale, unii dintre ei manifestând simpatii și mai ales interese promaghiare, alții însă alăturându-se taberei sârbilor, iar situația „este mult mai complexă” decât susțin unele voci ale istoriografiei sârbe, autorul român citându-l pe S. Gavrilović (1996), care afirma că, spre deosebire de românii ardeleni, „românii bănățeni s-au decis pentru partea maghiară”.

Pozițiile ideologice susținute de reprezentanții românilor bănățeni se diferențiază atât pe plan social, cât și pe plan național, așa cum arată autorul. Un rol important a jucat și afilierea administrativă a populației românești, care în împrejurimile Panciovei aparținea teritoriului graniței militare austriece, fiind subordonată autorității comitetului districtual sârbesc revoluționar, pe când românii din Vârșeț și împrejurimi se găseau în cadrul sistemului administrativ maghiar, care era susținut de Eftimie Murgu și colaboratorii săi.

Astfel, unele localități românești ale graniței militare din Banat, în primul rând Uzdinul și Sân-Mihaiul, dar și Petrovasăla (Petrovoselo, azi Vladimirovac, localitate populată în exclusivitate de români), s-au opus mișcării revoluționare sârbești pur și simplu, ori au nutrit și afinități pro-maghiare (Sân-Mihaiul, Petrovasăla la început, Nicolinț), în spiritul convocării lui Eftimie Murgu la adunarea de la Lugoj. Simpatiile și mai ales antipatiile manifestate de locuitorii satului prim amintit („sâmienți”) au dus la răzburarea sârbească din satele învecinate, la incendierea Sân-Mihaiului și

plecarea în bejenie a românilor din localitate (în vara lui 1848), odată cu provocarea de mari daune materiale și mai ales de numeroase victime umane din rândul populației civile și grănicerești românești. Deși compania a III-a aparținătoare Regimentului Iliro-Bănățean era alcătuită în majoritate din români din Alibunar, aceștia s-au alăturat mișcării revoluționare sârbești încă de la început. În aceeași tabără s-au situate și românii din localitățile mixte româno-sârbe Dobrița, Satu Nou.

De fapt, în timpul evenimentelor tragice și sălbatice ale războiului civil de la Vlaicovaț (5–8 iulie 1848), Vârșeț (11 iulie 1848), Ecica (15/28 iulie 1848), Uzdin (21 iulie 1848), din satele mixte româno-germane Iabuca, Glogoni (august–septembrie 1848), deci în întreg Banatul Sârbesc românii au fost constrânși să lupte unii împotriva altora în două dintre armatele beligerante, fie în cea neregulată sârbă, fie în cea regulată imperială.

Dintre biografiile istorice bănățene, Mircea Măran recuperează pentru posteritate figura necunoscută a lui *Andrei Vasici* (1796–1864), primarul orașului Vârșeț din anii revoluției, fratele vestitului medic Pavel Vasici. Andrei Vasici, și el militant pentru cauza națională română, a colaborat la „Gazeta de Transilvania” a lui George Barițiu (1848) și a publicat în limba germană prima istorie a orașului Vârșeț (1859).

Autorul volumului de față conturează și alte micromedaliaone biografice dedicate următorilor fruntași ai românilor din Banatul Sârbesc: preotul dascăl Trifon (*Trifu*) Iancu din Vatin; *Ignatie Vuia* (1809–1852), profesor la Institutul Clerical Româno-Sârb din Vârșeț (1834–1847), apoi vicar episcopal (ales în adunarea de la Lugoj, 15/27 iunie 1848); *Dimitrie Petrovici Stoichescu*, și acesta profesor la Institutul Clerical Româno-Sârb din Vârșeț și vicar episcopal (1848); *Procopie Ivacicovici* (1808–1881), arhimandritul mănăstirii Krušedol, care ulterior devine episcop al Aradului și, după Andrei Șaguna, al doilea mitropolit de la Sibiu al românilor ortodocși din Ardeal și Banat; *Ștefan Popovici Neagoe*, dascăl la școala română din Pesta (1830), publicist și om de cultură la București (1836–1849); *Nicolae Tincu Velia* (1814–1867), profesor la același la Institut Clerical Româno-Sârb din Vârșeț; *frații Vasile și Grigore Radulovici* din Biserica Albă, fabricanți de mătase și proprietarii unui magazin de textile, comercianți cu un capital imens – respectiv, *Vasile Radulovici* (1789–1869), principalul tribun național al românilor din Biserica Albă, și *Grigore Radulovici*, reprezentant al românilor din județul Caraș, unul din semnatarii petiției de la Pesta (9/21 mai 1848), care cuprindea revendicările românilor referitoare la drepturile lor naționale, profesionale, militare și școlare, emisă ca o completare a hotărârilor Marii Adunări Naționale de la Blaj; *Constantin Diaconovici Loga* (1770–1850), director al școlilor naționale grănicerești din regimentele de graniță româno-bănățean din Caransebeș și iliro-bănățean din Biserica Albă; ș.a.

O notă aparte o creează limba documentelor originale românești în grai bănățean cu influențe sârbești, dar și germane, maghiare sau turcești. Limba documentelor reflectă geneza pașoptistă a unui vocabular propriu, impus de răsturnările sociale și naționale.

Acum apar noțiuni și concepte noi referitoare la revoluție și reforme, administrație și politică, care sunt folosite alături de alte regionalisme mai vechi, precum: „astară” (astă-seară); „astezi” (astă-zi, astăzi); „bătae” (luptă); „boitar” (ajutor de păstor, de porcar, de ciurdar); „caplar” sau „căprar” (caporal); „cocia” (căruță); „consignație” (conscriere, recrutare); „comandirender” (comandant, *Kommandierender General*); „conședere împrejur” (*Okružni odbor*, Comitet Districtual din Panciova – organismul subordonat Comitetului Principal sârbesc (*Glavni odbor*) de la Sremski Karlovci; „cvartirul împărătesc” (cartierul general imperial austriac); „dăsară” (deseară); „divan” (adunare, consiliu); „fără deschilinare” (fără deosebire); „ferlezuind” (citind cu glas tare în fața oamenilor, *vorlesend*); „fervaltungs ofițir” (ofițer cu atribuții administrative, *Verwaltungsoffizier*); „forșpan” (*Vorspann*, caii de înhamat și căruțele pentru transportul alimentelor); „fugătorii ostași” (soldații dezertori); „gazdă” (gospodar, capul familiei și gospodăriei); „bune gazde” = gospodari înstăriți); „iberloante” (pământuri domnești, *Überlande*?); „a isprăvi” (a rezolva); „a ivi” (a arăta, a menționa); „înainte stătători” (fruntași); „înfingere” (victorie); „localnicile conșederii” (comitetele locale); „logher” sau „logor” (tabără militară, *Lager*); „a luva” (a lua); „maghiaron” (filomaghiar); „neprietin” (inamic, dușman); „obștini” (obști, comune); „odbor” (comitet, secție); „patraulă” (patrulă); „păcurar” (cioban, oier, păstor); „poace

că” (poate că); „plagiți” (răniți, cu plăgi); „prețuire” (evaluare); „quittă” (chitanță); „ritmaestru” (căpitan de cavalerie, *Rittmeister*); „sanduc” (cufăr, cutie, lădiță); „sălașă” (adăposturi pentru animale, locuințe temporare); „sălă” (forță, silă - „în sălă luvat” = luat cu forța); „sămienții” (locuitorii români din satul Sân-Mihai); „servian” (sârb); „slobozenie de călătorit” (permis de călătorie; *pass-partout*); „sobor de judecată” (adunare de judecată locală, de fapt judecata sătească în temeiul dreptului obișnuielnic românesc); „strajmeșter” (sergent-major); „subașă” (paznic de câmp); „toale servienești” (haine sârbești, port popular sârbesc?); „șaiacași” (luntrași); „șokați” (*Šokci*, catolici care se declară croați); „ședere” (întrunire, ședință, comitet); „topu” (poruncă); „șezătorii” (membrii „șederii”, membrii comitetului); „tablița” (tabela, tabelul); „șircular” (circulară); „virșaft” (locuință, gospodărie, *Wirtschaft*); „voivoda” (voievod, comandant militar al grănicerilor români din Nicolinț) ș.a. Un glosar pașoptist româno-bănățean nu ar fi fost de prisos la finele volumului.

Cartea semnată de istoricul român din Vârșeț onorează colecția „Biografiilor istorice transilvane” (BIT) din două motive. În primul rând, tomul de față cu numărul XIX (de fapt al 20-lea din seria cuprinzând deja tomurile 0 + XVIII) se încadrează tematicii pașoptiste, abordată în nu mai puțin decât 15 volume ale colecției BIT. În al doilea rând, grație abordării istoriografice novatoare oferite de Mircea Măran, arealul transilvan se extinde prin adăugarea spațiului bănățean, iar biografiile Banatului (prezente în 9 tomuri BIT de studii, dicționare sau monografii) se îmbogățesc acum prin biografia colectivă dedicată *Românilor din Banatul Sârbesc la 1848–1849*.

Unic în peisajul nostru istoriografic, acest volum restitativ al istoriei unei părți văduvite a românimii extrastatale devine, de acum înainte, un instrument de lucru obligatoriu pentru istoricii interesați de fenomenul pașoptist panromânesc.

Ela Cosma

 <https://orcid.org/0000-0001-6898-2459>

DOI: 10.59277/AIIGB/2024.63.29

CORPUSUL RĂSPUNSURILOR LA CHESTIONARELE ION MUȘLEA, vol. V, CHESTIONARUL XII. OBICEIURI JURIDICE, ediție critică de documente etnologice inedite, prefată, note, indici și glosar de Anamaria LISOVSKI, Editura Mega, Cluj-Napoca, 2020, 674 p.

La inițiativa fostului său director Ion Cuceu (inițiativă continuată de actualul director acad. Mihai Bărbulescu), Institutul „Arhiva de Folclor a Academiei Române” din Cluj-Napoca a purces acum câțiva ani la editarea critică a *Corpusului răspunsurilor la chestionarele Ion Mușlea*, un fond inedit de documente etnologice de patrimoniu național, având, de acum, și valoare istorică. Până în prezent au apărut 5 volume din acest corpus documentar (toate sub coordonarea prof. univ. dr. Ion Cuceu, toate fiind „ediții critice de documente etnologice inedite” și toate publicate la Editura Mega), și anume: vol. I, *Basarabia și Bucovina. Chestionarele II, IV, VII*, introducere, note și indici de Ion Cuceu, Maria Cuceu, Cosmina Timocea-Mocanu, 2015; vol. II, *Moldova și Bucovina. Chestionarele II, IV, VII și Șezătoarea*, introducere, note și indici de Ion Cuceu, Maria Cuceu, Cosmina Timocea-Mocanu, 2017; vol. III partea întâi, *Transilvania, Maramureș, Sălaj, Satu Mare, Crișana și Banat. Chestionarele II, IV, VII și Șezătoarea*, introducere, note și indici de Ion Cuceu, Maria Cuceu, Cosmina Timocea-Mocanu, 2019; vol. III partea a doua, *Transilvania, Maramureș, Sălaj, Satu Mare, Crișana și Banat. AFAR Sistematică. Tipologica. Analitică. Excerpte pentru lucrări de referință, tipologii, enciclopedii, baze de date*, introducere, note și indici de Ion Cuceu și Maria Cuceu, 2022; respectiv, volumul discutat acum: vol. V, *Chestionarul XII. Obiceiuri juridice*, prefată, note, indici și glosar de Anamaria Lisovski, 2020. (AFAR = „Arhiva de Folclor a Academiei Române” din Cluj.)

Folcloristul Ion Mușlea (1899–1966), întemeietor în 1930 al Arhivei clujene de Folclor, pe lângă Muzeul Limbii Române (actualmente Institutul de Lingvistică „Sextil Pușcariu” al Academiei